Postfaţă la Dumitru Irimia, *Curs de lingvistică generală*, Ediţia a III-a, Ediţie îngrijită, cuvînt înainte, note şi mic dicţionar de autori citaţi de Ioan Milică, Postfaţă de Ilie Moisuc, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2011, ISBN: 978-973-640-649-2, pp. 351-376.

Dumitru Irimia – fiinţă şi stil

> „Limba este însemnul unei maxime libertăţi a omului şi, prin aceasta, a esenţei sale de umanitate."
> (*Curs de lingvistică generală*)
> „Omul este fiinţă liberă prin limbaj întrucît şi întru cît se întemeiază pe creativitatea sa".
> (*Introducere în stilistică*)

Scopul intervenţiei noastre paratextuale este acela de a explicita modul în care reflecţia lingvistică a Profesorului Dumitru Irimia se împleteşte cu ideile sale despre stilistică şi poetică, în încercarea de a demonstra că în spatele proiectului ştiinţific al Profesorului se ascunde un proiect existenţial coerent, în centrul căruia se află Omul, ca fiinţă simbolică, care creează limba în aceeaşi măsură în care se lasă creat de ea[1]. Explicitarea noastră presupune deci punerea în dialog a două dimensiuni creator-ştiinţifice ale Profesorului, aceea a lingvistului respectiv aceea a stilisticianului, pe baza *Cursului de lingvistică generală* (1986) şi a *Introducerii în stilistică* (1999). Consideraţiile noastre se vor deschide către trei direcţii analitice distincte: în prima parte vom analiza raporturile care se stabilesc între lingvistică, stilistică şi poetică, în ceea de-a doua parte vom aborda problema relaţiilor constitutive ale limbii cu gîndirea şi societatea, aşa cum se actualizează ele în contexte disciplinare distincte (lingvistic şi stilistic), pentru ca în ultima parte să indicăm două coordonate fundamentale ale viziunii Profesorului Dumitru Irimia despre limbă şi stil, analizînd cîteva aspecte ale scriiturii Domniei Sale.

I. Lingvistică-stilistică-poetică sau despre dialogul disciplinelor

Prima etapă a analizei noastre o reprezintă discutarea raportului lingvistică-stilistică-poetică, privite ca direcţii ştiinţifice autonome şi complementare de abordare a limbajului. Punerea în dialog va însemna, în acest context, prezentarea **diferenţelor** (în planul obiectului de studiu) şi **asemănărilor**, atît în planul funcţionării convergente (toate trei fiind discipline de tip relaţional, interesate în primul rînd de **raporturile dintre fenomene**), cît şi în planul complementarităţii (într-o viziune de ansamblu coerentă, în care lingvistica se împlineşte prin stilistică şi poetică).

Din perspectiva *Cursului de lingvistică generală*, obiectul de studiu al lingvisticii îl reprezintă **limba**, în dubla sa desfăşurare funcţională, de *langue* şi *parole*:

> „Cum cele două moduri de existenţă a limbajului uman – *limba* şi *vorbirea* – stau într-un raport de interdependenţă, expresie a dublei naturi a limbii – de sistem semiotic şi fenomen social, trebuie considerat că există o singură *lingvistică*, al cărei obiect general de studiul îl reprezintă *limba ca sistem de semne şi ca activitate lingvistică*, adică limba considerată în relaţiile ei interne şi în relaţiile ei externe (cu gîndirea şi societatea) care le condiţionează pe cele dintîi".

După cum se observă din definiţia de mai sus, lingvistica este, prin prisma obiectului său, o ştiinţă relaţională, interesată de legăturile care se stabilesc între fenomene, mai mult decît de fenomenele însele. Natura **relaţiilor** pe care le are în vedere lingvistica variază de la elementara

[1] Unul dintre adevărurile despre limbă cel mai des citate de Profesor vine din Eminescu: „Nu noi sîntem stăpîni limbei, ci limba e stăpîna noastră", Ms. 2275 B, în Opere XV, *Fragmentarium. Addenda ediţiei*, p. 98.

opoziţie a trăsăturilor pertinente care organizează sistemul fonetico-fonologic al limbii[2], pînă la raporturile de natură onto-ideologică dintre fiinţa umană, lumea în care aceasta vieţuieşte şi limba prin care lumea i se comunică fiinţei şi prin care fiinţa comunică despre/cu ea[3]. Între aceste două limite se dezvoltă aşadar atît „relaţiile interne" dintre unităţile lingvistice[4], cît şi „relaţiile externe" dintre sistemul lingvistic şi sistemele existenţiale definitorii pentru fiinţa umană – gîndirea şi societatea[5].

Cît priveşte stilistica, obiectul ei de studiu este **stilul**, definit de Profesorul Irimia dintr-o dublă perspectivă – substanţială şi funcţională[6]; din perspectivă substanţială, „*stilul* este, în fapt, modul specific în care se constituie, există şi se manifestă *expresivitatea* unui text."[7], în timp ce, dintr-un punct de vedere funcţional, stilul se înscrie în contextul „procesului de verbalizare orientat de raportul *om-limbă-lume*" şi reprezintă „modul specific în care subiectul vorbitor înscrie în acest raport dinamica interioară dintre cele două dimensiuni fundamentale ale fiinţei umane: raţională şi afectivă, dintr-o perspectivă, sacră şi profană, din alte perspective"[8].

Stilul, manifestat ca expresivitate ar fi, deci, totalitatea elementelor prin care textul lingvistic îşi dobîndeşte o identitate de **viziune** şi de **atitudine** în desfăşurarea tensională a cîmpului semiotic prin intersectarea axei subiective (emiţător-receptor) cu axa obiectivă (cod-referent). Situat la intersecţia celor două axe, stilul impune deci tot o abordare de tip relaţional: pe de o parte, stilistica se ocupă de **raportul între** utilizatorii limbajului (locutor-interlocutor, scriitor-cititor, personaje etc.) şi de modul în care aceştia „subiectivează" limbajul ca instrument şi eveniment existenţial, iar pe de altă parte, stilistica are în vedere şi **raportul între** limbă şi realitate, din perspectiva libertăţii şi limitelor expresive în care se poate desfăşura „subiectivarea".

Fără să insistăm pentru moment asupra specificităţii stilisticii, vom remarca doar raportul particular al acesteia cu lingvistica. Primul aspect care trebuie luat în calcul este acela că lingvistica şi stilistica se apleacă asupra aceluiaşi sector al realităţii, **limba**, dar din perspective

---

[2] Acele trăsături care, **prin contrast**, ne permit să percepem ca semne diferite succesiunile sonore p-a-r respectiv b-a-r.

[3] Nu întîmplător Profesorul descria acest nivel relaţional printr-un cerc, simbol al continuumului funcţional om-limbă-lume, cf. Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Ediţia a II-a, Editura Polirom, Iaşi, 2004, p. 15, sau printr-un triunghi, *cf.* Dumitru Irimia, *Morfo-sintaxa verbului românesc*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 1997, p. 5.

[4] „Limba este un sistem de sisteme care generează, în actul lingvistic, structuri specifice dar interdependente. (…) Fiecare dintre aceste sisteme există şi funcţionează, în interiorul raportului *om-limbă-lume*, în baza unor unităţi fundamentale specifice şi a relaţiilor dintre ele, la propriul nivel [şi] prin realizarea lor ca unităţi concrete, concomitent cu intrarea în diferite categorii de relaţii (dependenţă, interdependenţă etc.) şi în unităţi superioare proprii celorlalte sisteme". (*Gramatica limbii române*, ed. cit., p. 15).

[5] „Raportul dintre cei trei factori [limbă-gîndire-societate] este de absolută reciprocitate în perioada devenirii omului, cînd se constituie cele trei atribute esenţiale ale sale: *omul* = (1) *fiinţă socială*, dotată cu (2) *limbaj* şi (3) *gîndire*". (*Curs…*).

[6] Aceste două perspective stau sub semnul a două întrebări distincte. Prima întrebare, legată de perspectiva funcţională ar putea fi „Cum se constituie stilul?" şi ar putea să primească un răspuns de tipul „Stilul se constituie prin diferenţele de percepţie, cunoaştere, simţire şi gîndire, şi prin maniera specifică în care se comunică aceste diferenţe. A doua întrebare, legată de perspectiva substanţială, ar putea fi „Sub ce formă se manifestă stilul în limbă?" şi ar putea primi un răspuns de tipul „Stilul se manifestă sub forma opoziţiilor expresive, prin care vorbitorul îşi exprimă atitudinea şi viziunea în faţa realităţii". Opoziţiile expresive sînt deci urmele „concrete" ale acestei atitudini/viziuni şi pot fi de natură diferită: fonetic-fonologică (un „te rog!" care sună a ameninţare), morfologică (un „desteptul de mine!" autoironic), sintactică („Problema este interesantă, **dar** abstractă"), lexicală („Fiecare disciplină îşi are **cuiul** ei."), etc.

[7] Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. 13.

[8] *Ibidem*, p. 37.

diferite: lingvistica pentru identifica, descrie şi interpreta „principiile generale de organizare şi funcţionare a limbii” (*Curs…*), stilistica pentru a identifica, descrie şi interpreta **urmele umanului în limbă**, mărcile generate de asumarea şi actualizarea limbii în spaţiul specific al cunoaşterii şi comunicării cunoaşterii.

Această vecinătate a făcut posibilă suprapunerea acestor două domenii de investigaţie, dizolvarea stilisticii în lingvistică şi confundarea stilului cu limba, mai exact cu unele actualizări specifice ale limbii (trăirea participativ-afectivă a comunicării[9]). Consecinţa metodologică a acestei dizolvări o reprezintă limitarea descrierii/interpretării faptelor de stil prin folosirea uneltelor şi taxonomiei lingvistice, fără să se ţină cont de specificitatea lor structural-funcţională. Dacă se confundă limba cu stilul[10], o sintagmă de tipul „*Lasă-mă, dom'le, în pace!*” va fi analizată din perspectiva nivelului fonetic (haplologia, elementele suprasegmentale etc.), va fi interpretată ca o structură familiară aparţinînd limbajului oral, în care, graţie imperativului şi a substantivului în vocativ se intersectează funcţia expresivă (prin intermediul căreia locutorul îşi manifestă exasperarea) şi funcţia conativă care impune/solicită o reacţie comportamentală din partea receptorului, şi prin urmărirea acestor aspecte pur lingvistice s-ar epuiza analiza dimensiunii stilistice a enunţului.

Totuşi această înţelegere îşi va dovedi limitarea în momentul în care această structură este plasată într-un context existenţial precis – un fiu care îi spune mamei sale „*Lasă-mă, dom'le, în pace!*”; în acest context, analiza enunţului, în tripla sa dimensiune (semantică – prin raportul paradoxal între semn şi referent[11] –, sintactică – prin redundanţa expresiv-exclamativă[12] – şi pragmatică – prin tensiunea ilocutionar-perlocuţionar a vocativului şi imperativului[13]), va trebui aşezată pe alte coordonate decît cele lingvistice (incluzînd în lingvistică şi explicitările de tip pragmatic sau de analiză a conversaţiei), fără însă a renunţa la ele. Ea va sta sub semnul identităţii de **viziune** şi **atitudine** actualizate textual, prin circumscrierea unei **dimensiuni stilistice** care modelează şi instrumentalizează faptele de limbă în direcţia individualizării şi specificităţii. Altfel spus, înţelegerea stilistică a aceluiaşi enunţ va ţine cont de interpretarea lingvistică, pe care o va proiecta la un alt nivel – acela al **expresivităţii imanente interacţiunii emiţător-receptor** şi la implicaţiile identitare, atitudinale şi relaţionale pe care se construieşte ea.

Dacă analiza lingvistică se interesează în primul rînd de forma şi conţinutul enunţului ca lanţ de semne, stilistica va lega aceste semne de viaţă, răspunzînd unor întrebări de tipul: cum trăieşte şi exprimă emiţătorul identitatea de *fiu*?, care este atitudinea sa afectivă faţă de receptor?,

---

[9] Mult timp stilistica s-a limitat la descrierea formelor de **exprimare lingvistică a emoţiilor** şi, în general, a **stărilor afective**, considerate ca fiind relevante pentru descrierea modului subiectiv de actualizare a limbajului, în opoziţie cu exprimarea „neutră”, logică, raţională şi pur referenţială; ulterior, elementelor subiective li s-au adăugat **creaţiile lingvistice ale fanteziei** vorbitorilor (locuţiuni, sintagme, expresii idiomatice de tipul „zgîrie-brînză”, „ca sare-n ochi”, „coate-goale”, „a o lua la sănătoasa” etc.), pentru ca mai tîrziu stilul să fie extins la nivelul limbii în toate ipostazele şi manifestările ei, discutîndu-se, aşa cum vom vedea, despre existenţa unui „**sistem stilistic**” consubstanţial sistemului lingvistic, şi care integrează toate elementele expresive, de la planul cel mai general al limbii naţionale, pînă la microuniversul de discurs al scriitorului, naratorului şi personajelor.

[10] Pentru detalii despre această confuzie şi despre modul în care ea poate fi depăşită, a se vedea criteriile pentru analiza stilului pe care le stabileşte Michael Riffaterre în primul capitol din *Essais de stylistique structurale*, (Présentation et traduction par Daniel Delas, Flammarion, Paris, 1971, pp. 27-63).

[11] Semnificatul lui „Dom'le” trimite spre /+masculin/, în tip ce referentul (mama) se înscrie în sfera femininului.

[12] Vorbitorul foloseşte **şi** imperativul **şi** vocativul.

[13] În acest enunţ ilocuţionarul echivalează cu cererea, iar perlocuţionarul cu alungarea mamei, sau cel puţin cu respingerea ei.

ce identitate oferă/impune emiţătorul receptorului?, ce relaţii se stabilesc între aceste identităţi **construite lingvistic** şi orizonturile socio-ideologice în care se desfăşoară (orizont familial, social, regional etc.)?, ce raporturi se stabilesc între protagoniştii actului lingvistic pe de o parte şi sistemul limbii (în tripla sa desfăşurarea sistem-normă-vorbire) pe de altă parte, din perspectiva atitudinilor, valorilor şi identităţilor actualizate textual? etc.

În cadrul unor astfel de distincţii metodologice îşi capătă pertinenţa deplină relaţia de *interdependenţă* sau de *consubstanţialitate* între **sistemul lingvistic** şi **sistemul stilistic** despre care vorbeşte Profesorul Dumitru Irimia[14], consubstanţialitate proiectată şi în plan epistemologic, prin raportul de complementaritate dintre lingvistică şi stilistică:

> „Din această perspectivă [a stilului ca actualizare a expresivităţii], delimitarea stilisticii de lingvistică este impusă de specificul obiectului; obiectul de cercetare al lingvisticii îl reprezintă *opoziţiile funcţionale* (din multiple perspective: sincronic, diacronic, spaţial etc.), circumscrise, să spunem, nucleului comunicării; obiectul de cercetare al stilisticii îl reprezintă *opoziţiile expresive*, circumscrise în primul rînd zonei expresivităţii individuale, dar, prin aceasta, şi raportului dintre zona expresivităţii individuale şi nucleul (noţional) al comunicării." (*Introducere…*, p. 14, s. a.).

Pe de altă parte, în ceea ce priveşte obiectul de studiul al **poeticii**, acesta nu mai este limba, ci modul specific în care aceasta este folosită în contextul literaturii.

Dacă legătura stilisticii cu lingvistica este determinată de „natura duală a textului (lingvistică şi stilistică)", de rolul modalizant al funcţiei stilistice faţă de „funcţiile particulare ale limbii"[15] şi de actualizarea lingvistic-formală a opoziţiilor expresive, permiţînd o delimitare clară

---

[14] Această idee, care apare şi la Michael Riffaterre (*op. cit*., p. 28) subliniază necesitatea delimitării între limbă şi stil, între abordarea lingvistică respectiv stilistică a limbajului, pentru a surprinde specificitatea fenomenelor în funcţie de orizontul de investigaţie în care sînt plasate. Cu alte cuvinte, aceeaşi structură verbală poate fi aşezată fie în cîmpul limbii, deci înţeleasă cu ajutorul lingvisticii, fie în spaţiul stilului, deci înţeleasă cu ajutorul stilisticii.

Astfel, ca să dăm un exemplu simplu, folosirea conjuncţiei conclusive „deci", în limbajul oral, într-o propoziţie principală iniţială poate fi privită fie din perspectiva sistemului stilistic, fie din perspectiva sistemului stilistic. Să presupunem că în timpul unui examen, la întrebarea „Ce este sistemul stilistic?" un student răspunde: „**Deci**, sistemul stilistic este un concept structuralist de analiză a stilului". Privit din punct de vedere lingvistic, „deci"-ul iniţial al enunţului este nemotivat sintactic şi relevă o folosire improprie ca „codului lingvistic", fie din cauza emoţiilor, fie din cauza ignoranţei. Din perspectivă stilistică însă, acelaşi „deci" poate fi înţeles în dinamica tensională a raportului student-profesor şi a contextului specific în care se desfăşoară acest raport (examinare orală). Cum în acest context, şi în raportul pe care el îl generează, studentul trebuie să îl convingă pe profesor că este pregătit şi că merită o notă bună, el se va folosi şi de mijloacele persuasive pe care limba i le pune la dispoziţie; deoarece conjuncţia „deci" presupune desfăşurarea unui raţionament, iar raţionamentul este un semn al gîndirii critice, iar aceasta este, la rîndul ei o garanţie a unei evaluări pozitive din partea profesorului, studentul se va grăbi să folosească acest „deci" pentru a da de înţeles că în mintea lui s-a produs un raţionament şi că îi oferă profesorului doar concluzia, ţinînd pentru el restul demonstraţiei. Dacă din perspectivă lingvistică acest „deci" este o greşeală de exprimare, din perspectivă stilistică, el este semnul unei proiect identitar propus de locutor (studentul), interlocutorului (mesajul implicit fiind „Sînt o persoană cu simţ critic!") în vederea obţinerii unui rezultat („Daţi-mi o notă bună!"). Pentru o discuţie suplimentară a stilului ca actualizare a interacţiunii comunicative, a se vedea reinterpretarea unor teze ale creatorului stilisticii moderne (Charles Bally), de către lingvistul şi stilisticianul francez Jean-Michel Adam în *Le style dans la langue. Une reconception de la stylistique*, Delachaux et Niestlé, Laussane-Paris, 1997, în special capitolul al treilea « Autour de cinq thèses de Charles Bally » (În jurul a cinci teze ale lui Charles Bally), pp. 55-84.

[15] Cf. *Introducere în stilistică*, ed. cit., p. 77, şi *Structura stilistică a limbii române*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 7. Rolul modalizant al funcţiei stilistice în raport cu celelalte funcţii ale limbajului (referenţială, expresivă, conativă, fatică, poetică şi metalingvistică) se explică prin consubstanţialitatea sistemelor stilistic respectiv lingvistic şi se referă la faptul că funcţiile limbii slujesc, în comunicare, **şi** actualizării dimensiunii expresiv-subiective a limbajului. (A se observa că expresivitatea stilistică înseamnă altceva decît expresivitatea înţeleasă ca manifestare a funcţiei expresive din planul locutorului; ea se află, cum am arătat deja, la intersecţia între axa emiţător-receptor cu axa limbă-referent).

a celor două discipline, în cazul relaţiei **stilistică-poetică** putem vorbi despre o complementaritate metodologic-funcţională determinată de specificul structural al textului **literar**, înţeles ca „o realitate cu două ipostaze consubstanţiale: (1) structură stilistică şi (2) funcţia de semnificare poetică" (*Introducere…*, p. 21).

În ce constă cele două ipostaze ale textului literar? Structura stilistică a textului literar, ca de altfel a oricărui tip de text presupune, am văzut, o serie de opoziţii expresive în care se reflectă „proiectarea subiectului vorbitor în actualizarea sistemului limbii", pe trei direcţii de atitudine diferite: atitudinea vorbitorului faţă de (a). realitatea extraverbală, (b). interlocutor şi (c). limbă. Funcţia de semnificare poetică se circumscrie trecerii de la cunoaşterea şi comunicarea de tip lingvistic la comunicarea şi cunoaşterea de tip estetic care presupune absolutizarea raportului text-mesaj prin suspendarea referinţei sub acţiunea funcţiei poetice şi, ca o consecinţă directă a acestei absolutizări, „întemeierea de lumi semantice autonome în raport cu lumea extraverbală" (*Introducere…*, p. 16).

În contextul abordării discursului literar, poeticii îi revine deci sarcina de a delimita, descrie şi interpreta **modul în care se construiesc operele**, într-o dublă dimensiune: ontologică şi textuală; prin poziţia dominantă a funcţiei poetice în relaţie cu celelalte funcţii ale limbii, ontologicul se instituie textual. Lumea *pro-pusă* de opera literară reprezintă un univers generat discursiv, în spiritul acelei viziuni din ***Mureşanu***, în care chipul feminin capătă substanţă fiinţială prin chemarea-cînt a călugărului cu suflet chinuit:

> „[CHIPUL]: Vin! Eu vin.
> **Sufletu-mi în vecia-i atras de-a ta chemare,**
> **Din noaptea nefiinţei înfiorat apare**…
> (…) Şi-acele cînturi pline
> De-amor, de inspirare, le îndreptai la mine
> **Şi am urmat cîntării**… fiinţa mea apare
> Şi-aruncă umbra-i tristă pe fruntea ta cea mare
> (…) A tale gînduri, visuri, dorinţi-s lumea mea,
> **Sînt umbră a cîntării-ţi, o slabă umbră-abia**."[16].

Prin natura textual-cosmotică (în sens blagian) a discursului literar, acesta impune o abordare stilistico-poetică: stilistica se va ocupa, în acest context, de opoziţiile expresive care circumscriu identitatea *Eului textului* şi a *Eului auctorial* (cf. *Introducere…*, p. 21), în timp ce poetica va urmări **cum** aceste opoziţii expresive participă la „generarea şi funcţionarea lumii semantice", în vederea unei „cunoaşteri de profunzime a textului literar" (*Ibidem*, p. 22)[17].

---

[16] Mihai Eminescu, *Opera poetică*, Ediţie îngrijită de Dumitru Irimia, Ediţia a II, revăzută, Editura Polirom, Iaşi, 2006, pp. 294-295.

[17] În contextul discuţiei noastre, ideile fundamentale în legătură cu modul în care Profesorul Dumitru Irimia înţelege textul literar şi abordarea analitică a acestuia sînt următoarele:

a. Textul literar se constituie ca lanţ de semne lingvistice **şi** ca lume textuală, pe care aceste semne o generează; spre deosebire de comunicarea obişnuită, unde lumea pre-există mesajului, lumea textului este creată odată cu elaborarea textului sau cu actualizarea lui prin lectură (ploaia care bate în fereastră în timp ce scriem rîndurile acestea există indiferent dacă noi spunem sau nu ceva despre ea, în timp ce ploaia din poemul *Lacustră* nu există decît în/prin cuvintele/versurile care alcătuiesc acest poem şi prin lectura lor).

b. Natura dublă a textului literar (semn-lume), impune o **abordare dublă**: în calitate de semn el este abordat cu mijloacele **stilisticii**, prin descrierea şi interpretarea opoziţiilor expresive, din perspectiva diverselor instanţe care interacţionează: eul textului, eul auctorial, eul „naratorial", eul actanţial (al personajului). În calitate de lume, textul literar este abordat cu mijloacele **poeticii**, prin descrierea mecanismelor prin care semnele verbale încheagă o lume. (În acest sens trebuie înţeles fragmentul reprodus din ***Mureşanu***, ca descriere poetică a modului în care cuvîntul – cîntul rugă al călugărului – dă naştere unei realităţi, scoţînd sufletul feminin „din noaptea nefiinţei";

Sintetizînd, putem observa aşadar că, din perspectivă epistemologică, stilistica întreţine cu lingvistica şi poetica relaţii diferite ca natură şi semnificaţie. În interiorul cîmpului de investigaţie deschis de diversitatea raporturilor *om-limbă-lume*, lingvistica şi stilistica îşi împart studiul limbii fără să se suprapună nici la nivelul obiectului de studiu (cf. tensiunea între opoziţiile lingvistice – funcţionale – şi opoziţiile stilistice – expresive), nici la nivelul finalităţii euristice. La nivelul abordării discursului literar, stilistica (cu dimensiunea lingvistică interiorizată) se asociază cu poetica, într-un demers cognitiv cu valenţe ontologice, după cum vom vedea în partea a treia a intervenţiei noastre.

În partea a doua, vom restrînge analiza noastră la o discuţie punctuală despre modul în care, în viziunea Profesorului Irimia, lingvistica şi stilistica iau în stăpînire raporturile care organizează limba şi anume relaţia limbă-gîndire şi relaţia limbă-societate. Întrebările la care vom încerca să răspundem sînt dacă raporturile limbă-gîndire respectiv limbă-societate sînt diferite în funcţie de perspectiva (lingvistică sau stilistică) din care le privim şi, dacă da, în ce constă aceste diferenţe.

II. Raportul limbă-gîndire-societate între oglinzi paralele

Din perspectivă lingvistică, „**limba şi gîndirea** se împletesc într-o unitate indisolubilă determinată de relaţia lor comună cu activitatea cerebrală, pe fondul dezvoltării sociale.” (*Curs…*). Aşadar, pentru Profesorul Irimia, raportul nu poate fi de subordonare (gîndirea domină limba sau limba domină gîndirea), ci este vorba despre un **raport de intercondiţionare**, motivat atît diacronic (cf. trecerea de la conştiinţa animalică şi sunetele interjecţional-imitative la conştiinţa umană şi sunetele cu valoarea de semne), cît şi sincronic-instrumental („Gîndirea stimulează limba. Limba organizează gîndirea”).

Acest raport de intercondiţionare interesează lingvistica prin modul în care se împletesc şi se condiţionează reciproc aceste două dimensiuni ale fiinţei umane. În viziunea Profesorului Irimia, raportul tensional limbă-gîndire se amorsează la nivel fonetic (fonemul fiind „o imagine acustică”, rezultat al unei prelucrări psihice a sunetului) şi devine funcţional din punct de vedere al construirii sensului, prin întîlnirea funcţiei denominative a limbii cu funcţia de reflectare prin care gîndirea interiorizează realul, la nivel lexical şi la nivel gramatical.

La nivel lexical, intercondiţionarea limbă-gîndire se actualizează în raportul de implicare reversibilă cuvînt-noţiune („noţiunea determină, prin activitatea de gîndire, naşterea cuvîntului; cuvîntul dirijează constituirea noţiunii, o conturează şi îi acordă independenţă faţă de obiect.”) şi prin asimetria lor funcţională (noţiunea este o reflectare ideală a universului fenomenal, în timp ce cuvîntul se dezvoltă ca structură prin coprezenţa dimensiunii ideale – *sensul* – şi a celei materiale – *expresia*).

La nivel gramatical, legătura dintre limbă şi gîndire vizează modul în care realul este cunoscut (reflectat şi comunicat), în termeni de relaţie între obiecte (în sens logic). Gîndirea, prin intermediul operaţiilor logice, reflectă lumea în termeni de *judecată*, iar limba exprimă lumea prin *propoziţie*.

Privit dintr-o perspectivă generală, raportul limbă-gîndire se leagă în primul rînd de raportarea fiinţei la realitate şi presupune o complementaritate a modurilor de asimilare cognitivă a acesteia, printr-o mişcare dinspre realitate care se impune ca obiect de cunoaştere şi care constrînge, într-o anumită măsură, fiinţa umană să ordoneze constructiv lumea prin gîndire şi

---

la fel cum lumea textului nu există decît în/prin semnele verbale, aşa şi Chipul feminin nu există decît prin cîntul rugă al Călugărului „Sînt umbră a cîntării-ţi, o slabă umbră-abia”).

limbă. De aceea am putea spune că în plan funcţional acest raport se situează pe o axă a interiorităţii şi individualităţii, dezvăluind doar un chip al „fiinţei" limbii[18].

Pentru o înţelegere deplină a acestei „fiinţe a limbii" se cuvine să explorăm şi celălalt raport constitutiv la care ea participă şi anume raportul limbă-societate, raport care proiectează limba pe o axă a exteriorităţii/exteriorizării intersubiective. Profesorul Irimia se referă în treacăt la complementaritatea de funcţie între aceste raporturi atunci cînd notează că „funcţia de cunoaştere (a gîndirii-limbă, n. n., I. M.), apoi, rămîne închisă în limitele activităţii cerebrale individuale, dacă nu se socializează"[19].

Bineînţeles, **raportul limbă-societate** nu se reduce la exteriorizarea discursivă a cunoaşterii, la trecerea de la discursului interior al Fiinţei pentru sine la manifestarea Fiinţei cu celălalt. În afară de aceasta, însăşi această trecere nu este nici pe departe atît de simplă pe cît ne-ar plăcea nouă să credem. Este evident că atunci cînd vorbim despre trecerea de la conţinutul psihic/verbal individual la stabilirea unei legături cu alteritatea, prin punerea în discurs a acestui conţinut, noi operăm, de fapt, cu generalizări şi distincţii artificiale, provizorii şi cu rol instrumental. Raportul interiorizare-exteriorizare nu este unul de consecutivitate; nu procesăm psiholingvistic informaţiile pe care creierul le percepe şi APOI le punem într-un discurs prin care comunicăm cu celălalt. Intercondiţionarea filogenetică limbă-gîndire (apariţia simultană şi reciproc motivată despre care vorbeşte Profesorul Irimia) se răsfrînge, cum se arată în *Curs…*, şi în plan strict funcţional; dacă este adevărat că „gîndirea stimulează limba." şi că „limba organizează gîndirea", se cuvine să insistăm asupra ideii că o dimensiune particulară a modului în care limba organizează gîndirea este **intersubiectivitatea**. Raportul cu Celălalt nu este doar manifestarea exterioară a unui fond interior individual al fiecăruia, ci este o realitate structurantă a interiorităţii[20].

Totuşi, prin aceste consideraţii ieşim din contextul discuţiei noastre despre raportul limbă-societate din perspectiva *Cursului…*. Aici, Profesorul Irimia analizează acest raport din multiple perspective, unele cu caracter preponderent istoric-informativ (originea limbajului, existenţa şi formele limbii primitive), iar altele cu caracter analitic-interpretativ (funcţiile şi

[18] Simplificînd, putem spune că dinamica limbă-gîndire se desfăşoară în sfera activităţii de cunoaştere a individului şi poate fi circumscrisă întrebărilor „cum gîndim?" şi „cum vorbim?". Deşi pare extrem de abstractă, problema în sine este una dintre cele mai interesante, dacă o raportăm la situaţii reale în care discutăm despre diferenţele/asemănările dintre ce gîndim şi ce exprimăm. Iată o listă cu întrebări care ar putea fi incluse în sfera raportului limbă-gîndire şi la care diverse discipline au propus multiple răspunsuri: 1. Gîndurile noastre au forma unui discurs, sau, altfel spus, noi gîndim în cuvinte?, 2. Întîi gîndim şi după aceea „punem în cuvinte" ceea ce am elaborat întîi prin gîndire sau însăşi punerea în cuvinte din mintea noastră înseamnă că gîndim?, 3. Care sînt limitele exprimării? Există în om elemente de trăire care nu pot fi puse în cuvinte, sau aceasta e o iluzie şi, de fapt, trăim (simţim/gîndim) atît cît putem exprima?, 4. Ce se întîmplă în mintea noastră atunci cînd vorbim? (Cum stă limba în creierul nostru? Ce face creierul ca să producă şi să înţeleagă enunţuri?) etc.

[19] Cu alte cuvinte, limba nu este ea însăşi văzută doar în planul gîndirii, ci atunci cînd devine o activitate socială, cînd raportul limbă-gîndire este „pus la treabă" în relaţiile interumane.

[20] Altfel spus, ceea ce gîndim, simţim, exprimăm, poate urmele gîndurilor, sentimentelor şi cuvintelor celorlalţi. Gîndurile noastre şi sentimentele noastre nu sînt doar ale noastre pentru că în ele se văd frînturi din ce gîndesc şi simt oamenii din jurul nostru, la fel cum nici cuvintele noastre nu sînt doar ale noastre, ci în ele se aud ecouri ale cuvintelor semenilor noştri. Chiar şi postfaţa aceasta este plină de cuvintele altora: de cuvintele Profesorului Irimia, în primul rînd, de cuvintele autorilor pe care i-am citit, ale persoanelor cu care am discutat, ale cititorilor pe care îi bănuim etc. Această formă de interacţiune poartă numele de dialogism, şi se asociază de obicei cu gînditorul rus Mihail Bahtin (*Problemele poeticii lui Dostoievski*, Editura Univers, 1970 şi *Probleme de literatură şi estetică*, Editura Univers, 1982). Dintr-o perspectivă filosofică şi religioasă ea apare la Martin Buber, un gînditor care l-a inspirat pe Bahtin; cel mai cunoscut text al lui Martin Buber este *Eu şi tu* (Editura Humanitas, Bucureşti, 1992).

ipostazele limbii, procesul de comunicare şi dependenţa limbii de societate). Ceea ce ne interesează pe noi este că multitudinea aspectelor avute în vedere de Profesorul Irimia în subcapitolul *Limbă şi societate* sînt polarizate în jurul „esenţei sociale a limbii", ca dimensiune definitorie a fiinţei umane.

Bineînţeles, consideraţiile Profesorului Irimia în legătură cu modul în care se întrepătrund limba, gîndirea şi societatea merg mult mai în profunzime; dacă alegem să ne păstrăm la un nivel elementar este pentru că scopul intervenţiei noastre nu este acela de a prezenta parafrastic poziţia **lingvistului** Dumitru Irimia, ci aceea de a pune în dialog această poziţie cu aceea a **stilisticianului**. Aşadar, după ce am văzut cum pot fi exploatate relaţiile dialectice dintre limbă-gîndire-societate pe teren lingvistic (cf. relaţia tensională logică-gramatică sau diversele modalizări sociale ale fiinţei limbii, atît în plan diacronic, cît şi în plan sincronic), se cuvine să ne întrebăm în ce chip va fi ea funcţionalizată în contextul abordării stilistice a limbii.

La nivel teoretic, pentru stilistică, problematica raportului limbă-gîndire-societate se situează într-un context de cunoaştere *sui-generis*, delimitat de **opoziţiile dinamice** care legitimează ştiinţific stilistica (individual-colectiv, afectiv-intelectual, subiectiv-obiectiv, inovaţie-tradiţie, informaţie despre lume-informaţie despre sine, creativitate-repetabilitate, vorbire-limbă/normă etc.)[21].

În ceea ce priveşte înţelegerea **stilistică** a raportului limbă-gîndire, trebuie să remarcăm că Profesorul Irimia se detaşează de tendinţele reductive care limitează stilistica la reacţiile afectiv-emoţionale ale vorbitorului în faţa realităţii, excluzînd din sfera ei de cercetare aspectele intelectual-raţionale; de aceea, în *Introducere în stilistică* el insistă asupra vocaţiei totalizante a stilisticii care cuprinde manifestările comunicativ-discursive ale fiinţei umane în integralitatea ei: „în interiorul raportului om – limbă – lume, fiinţa umană se află înscrisă **deopotrivă** cu dimensiunea sa *afectivă* (complementară dimensiunii *raţionale*) şi cu dimensiunea *estetică*. (…) Pe de altă parte, omul este fiinţă liberă prin limbaj întrucît şi întru cît se întemeiază pe creativitatea sa". (*Introducere…*, p. 15).

În viziunea Profesorului Irimia, întrepătrunderea dintre dimensiunea *raţional-afectivă* cu aceea *imaginar-creatoare* susţine funcţional **expresivitatea stilistică** şi este determinată de acţiunea „modalizantă" a **funcţiei stilistice** care, la rîndul ei, generează **sistemul stilistic** al limbii, plan aflat la intersecţia limbajului ca trăire cu trăirea ca limbaj. Spre deosebire de abordarea lingvistică pentru care limba şi gîndirea se află într-un acelaşi plan funcţional şi ontologic (cf. Fig. 1), în contextul stilisticii, ele aparţin unor niveluri funcţionale distincte (cf. Fig. 2). Pentru stilistică, gîndirea interesează mai puţin ca proces cognitiv (cum se întîmplă în cazul abordării lingvistice) şi mai mult ca **substanţă şi formă a unui conţinut**, (ceea ce profesorul Irimia înţelege prin „dimensiunea raţională a fiinţei umane" care se întrepătrunde cu „dimensiunea afectivă" a omului ca fiinţă expresivă).

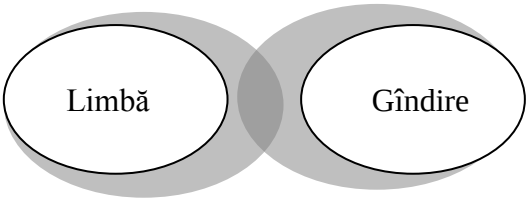

Fig. 1 Raportul limbă-gîndire din perspectivă lingvistică

[21] Toate aceste perechi fac trimitere la unele încercări de a defini faptele de stil prin opoziţie: stilul înseamnă individualul-original care se opune colectivului-standardizat şi stereotip, stilul înseamnă exprimarea afectivităţii în contrast cu neutralitatea logicii şi a gîndirii, stilul înseamnă încălcare a normei etc.

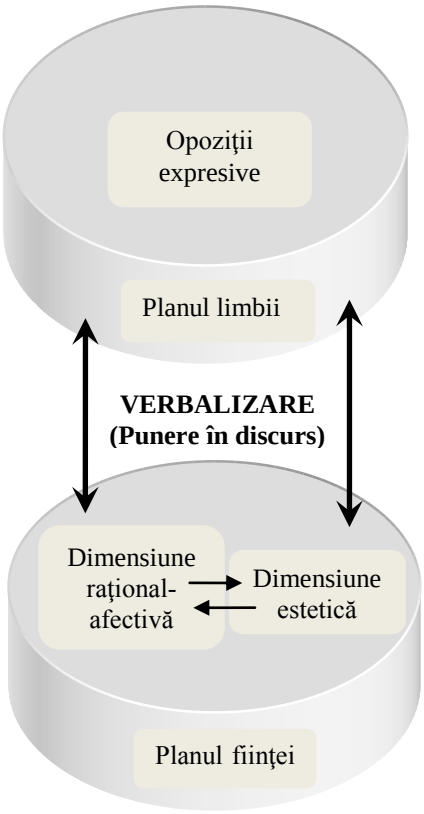

Fig. 2 Raportul limbă-gîndire din perspectivă stilistică

În ceea ce priveşte raportul limbă-societate, dacă lingvistica era interesată de modul în care limba depinde de societate (diacronic, în contextul apariţiei şi evoluţiei limbajului şi sincronic prin funcţiile şi ipostazele limbii), stilistica se ocupă de modul în care se articulează identitatea expresivă a unui text, la intersecţia celor două axe ale cîmpului semiotic (axa obiectivă limbă-lume şi axa subiectivă emiţător-receptor). În orizontul dimensiunii sociale a limbajului, stilistica se deschide spre două planuri funcţionale opuse dar complementare, prin care limba se actualizează simultan, ca vorbire şi expresivitate; în concepţia Profesorului Irimia, aceste planuri sînt **subiectivarea** şi **contextualizarea**, iar întrepătrunderea lor determină structura stilistică a oricărui text şi, într-un plan general, configurează sistemul stilistic al limbii.

Dar ce înseamnă subiectivare şi contextualizare şi de ce reprezintă aceste două procese fundamentele dimensiunii stilistice a limbajului?

Subiectivarea reprezintă, în viziunea Profesorului Irimia, totalitatea intervenţiilor „personale" ale emiţătorului şi destinatarului în procesul de comunicare:

> „Emiţătorul, conştient sau subconştient, spontan sau în mod deliberat, subiectivează[22] mesajul, fie doar din punctul de vedere al individualităţii sale (sau a grupului socio-cultural căruia îi aparţine sau pe care îl reprezintă), fie din punctul de vedere al raportului cu destinatarul.

[22] În *Structura stilistică a limbii române contemporane* (Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986), importanţa acestui proces era marcată atît la nivel grafic prin scrierea cu caractere aldine a verbului, cît şi la nivelul structurii logico-argumentative a textului, prin discutarea problemei subiectivizării în capitolul iniţial, *Introducere în studiul stilistic al limbii*.

Intră în procesul de subiectivare atît lumea (referentul), cît şi limba, obiective în sine, dar subiectivate prin specificul şi gradul cunoaşterii.

În alt mod, dar nu esenţial deosebit, subiectivează şi receptorul, concomitent, realitatea extralingvistică (referentul) despre care comunică mesajul şi limba în care este realizat textul, structura verbală a mesajului"[23].

Din perspectiva acestui proces, butada lui Buffon, „*le style c'est l'homme même*" s-ar putea circumscrie acţiunii transformatoare a filtrelor subiective prin care omul se raportează la realitate, la semeni şi la limbă. Stilul ar fi determinat, în acest caz, de modul specific în care fiecare fiinţă umană, prin discursul „personal", ia în stăpînire realul, în funcţie de particularităţile sale psiho-cognitive şi ideologice. Oricît de tentantă şi onorantă ar fi această înţelegere a stilului, la o privire mai atentă, ea îşi dovedeşte caracterul unilateral, tocmai prin supraestimarea individualităţii, unicităţii şi originalităţii, tributare unui elitism solipsist de sorginte romantică[24].

După cum am remarcat deja în observaţiile despre dialogism, subiectivitatea şi originalitatea sînt noţiuni mereu contextuale şi se nasc dintr-un raport cu alteritatea: acelaşi aspect al realităţii (text, ţinută vestimentară, ideologie, manieră de a vorbi etc.) poate fi considerat ca original în relaţie cu ceva şi standard sau reproductiv prin raportare la altceva.

Din acest motiv, raportul limbă-societate nu înseamnă, din perspectivă stilistică, doar manifestarea subiectivităţii în limbaj[25], în relaţia emiţător-receptor, ci şi legăturile pe care rostirea „personală", subiectivă şi creativă, le întreţine cu comunitatea, cu socialul înţeles în primul rînd ca tradiţie/normă lingvistică, dar şi ca orizont ideologic. Prin aceasta ajungem la cel de-al doilea plan de înţelegere a raportului limbă-societate din punct de vedere al stilisticii, şi anume la ceea ce am numit **contextualizare**[26].

Aceasta ar reprezenta, în concepţia Profesorului Dumitru Irimia, rezultatul constrîngerilor pe care limba şi realitatea le impun emiţătorului şi receptorului, rezultat care se manifestă în planul „organizării textului":

„Contrar acestei tendinţe de subiectivare, referentul se poate impune atitudinii emiţătorului şi receptorului prin datele sale obiective, condiţionînd prin aceasta organizarea textului, iar limba impune rezistenţă, introducînd limite, variabile, dar permanente, procesului de subiectivare"[27].

Aşadar, atît realitatea, cît şi limba se oglindesc în structura textului, la fel cum în aceeaşi structură a textului se oglindeşte atitudinea emiţătorului/receptorului. Care sînt formele sub care aceste două niveluri exercită o acţiune modelatoare asupra textului, printr-o dinamică opusă subiectivării?

În primul rînd, spune Profesorul Irimia, realitatea se impune prin „datele sale obiective"; să vorbeşti/scrii despre o situaţie tragică „în sine"[28], (un dezastru natural care a distrus oraşe şi a

[23] *Introducere în stilistică*, ed. cit., p. 25.

[24] După cum se ştie, una dintre coordonatele ideologiei romantice este imaginea geniului, individ excepţional în contrast şi în opoziţie cu lumea mediocră, banală şi limitată din jurul său.

[25] Atragem atenţia asupra a două înţelesuri diferite pe care conceptul de „subiectivitate" le are în discursul lingvistic: primul sens este acela uzual (Conform *DEX*, „Subiectivitate" înseamnă „însuşirea de a fi subiectiv; atitudine subiectivă, părtinitoare faţă de cineva sau ceva"),de la care a fost derivată valoarea semantică de „orizont al sinelui". Al doilea sens, strict lingvistic, se referă la capacitatea emiţătorului de a se institui pe sine ca subiect al propriului discurs. Despre această instituire lingvistică a „subiectului" a vorbit lingvistul francez Émile Benveniste într-un articol din 1958 (« *De la subjectivité dans le langage* »), reluat în *Problèmes de linguistique générale*, I, Gallimard, 1966, pp. 258-266.

[26] Cuvîntul în sine nu apare, cu această accepţie, în scrierile Profesorului Dumitru Irimia, ci este o denumire aleasă de noi pentru a descrie, printr-un cuvînt, o serie de relaţii pe care textul le întreţine cu limba ca instituţie (o parte din ipostaza *langue* din gîndirea lui Saussure sau *norma* din gîndirea lui Coşeriu) şi cu realitatea.

[27] *Introducere în stilistică*, ed. cit., p. 25.

spulberat mii de vieţi omeneşti, o mamă care îşi pierde copilul etc.) impune, prin „natura subiectului", o anumită structură a textului, alegerea unor termeni şi evitarea altora etc., tot aşa cum, prezentînd o situaţie comică în sine, însăşi situaţia te constrînge să utilizezi anumite cuvinte/sintagme şi să renunţi la altele, echivalente pe axa paradigmatică.

În al doilea rînd, limba însăşi impune comunicării anumite „limite". Despre aceste limite vorbea, de pildă, un poet francez nemulţumit că în franceză la „zi" se spune „*jour*" (termen care sugerează închiderea şi întunericul), iar la noapte se spune „*nuit*" (care sugerează deschidere, strălucire, lumină)[29]. Tot în sfera acestui tip de limitări putem include şi diferenţierile între limbile naturale („pămînt" în română este neutru, în franceză este feminin, „lună" este feminin în ambele limbi etc.). Pe lîngă aceste limitări natural-idiomatice (legate de modul în care fiecare limbă dă nume lumii), limba constrînge discursul prin formele generice în care se organizează vorbirea; fiecare situaţie de interacţiune socială îşi are genul său: există un gen al raporturilor familiale şi familiare, un gen al conversaţiei protocolare, un gen al predicii, altul al discursului electoral, un gen al discursului persuasiv-comercial etc[30]. Prin toate aceste forme stabile şi codificate, subiectivarea este contrabalansată prin adecvare, supunere la o normă; genurile de discurs se constituie, prin urmare, într-un ansamblu de norme (formale şi tematice) de utilizare a limbajului, impunînd anumite organizări textuale.

În al treilea rînd, în afară de aceste două căi prin care, în concepţia Profesorului Irimia, mesajul este structurat „din afară", am putea vorbi despre încă un factor de pre-determinare socială a textului, în legătură cu contextul socio-ideologic în care se integrează emiţătorul şi vorbitorul sau în care se desfăşoară comunicare. Din acest punct de vedere, fiecare grup social îşi are propria modalitate de folosire a limbii[31]; acelaşi cuvînt, „comunist", de exemplu, înseamnă ceva în gura unui adept al doctrinei şi alt ceva în gura unei victime a sistemului politic comunist, la fel cum „deces" poate însemna ceva pentru un doctor, pentru un preot şi pentru un manager al unei firme de pompe funebre.

Toate aceste trei căi prin care manifestarea subiectivităţii în limbaj este modalizată de axa obiectivă (limbă-realitate) se circumscriu analizei raportului limbă-societate din perspectivă stilistică. Rezumînd discuţia de pînă aici, vom sublinia că acelaşi raport este înţeles diferit de către lingvistică (apariţia şi evoluţia limbajului, funcţiile limbii etc.) şi de către stilistică (formele

---

[28] Unii ar putea spune că nu există situaţii tragice/comica „în sine", ci că este vorba despre „păreri", „perspective", prin care oameni interpretează realitatea pe aceste coordonate (tragic/comic). Ceea ce desemnăm noi prin sintagma „tragic/comic în sine" nu trebuie înţeles în sens filosofic, substanţial, ci ca perspectivă consensuală a unei comunităţi, însemnînd „ceea ce oamenii (un anumit grup de oameni, familie, oraş, naţiune, umanitate) numesc tragic/comic".

[29] Această problemă poate fi înţeleasă într-un context mai amplu şi anume acela al specificului stilistic şi de viziune al limbilor. După unii gînditori şi lingvişti (Vossler, Croce, Sapir, Lee Whorf ş. a.), fiecare limbă reprezintă un punct de vedere specific asupra lumii şi oglindeşte modul particular în care diverse comunităţi etnice şi culturale asimilează şi organizează creator lumea, perspectivă împărtăşită şi de Profesorul Irimia, printre altele, în consideraţiile despre raportul între Eul naţional, „Eul colectiv", Fiinţa românească „deschise către Fiinţa Lumii" (a se vedea subcapitolele despre Limbajul popular şi despre Stilul gnomic din *Introducere în stilistică*, ed. cit., pp. 80-81, 132-136).

[30] Ideea conform căreia genericitatea (problema genurilor) interesează doar literatura, critica şi teoria literară este depăşită; genurile, ca forme de intermediere între sistemul lingvistic şi actualizarea sa discursivă, au intrat în atenţia lingviştilor care se ocupă de lingvistica textuală. (Pentru o discuţie despre problema genurilor în cercetarea lingvistică, a se vedea Jean-Michel Adam, *Linguistique textuelle. Des genres de discours aux textes*, Nathan, Paris, 1999, pp. 81-100).

[31] Ceea se uneori se desemnează prin termenul de „sociolect".

de **subiectivare** circumscrise relaţiei emiţător-receptor şi cele de **contextualizare** circumscrise dinamicii limbajului ca interacţiune socială).

Maniera în care, pornind de la viziunea Profesorului Irimia putem aborda raportul limbă-societate, în contextul stilisticii poate fi reprezentat prin următoarea imagine:

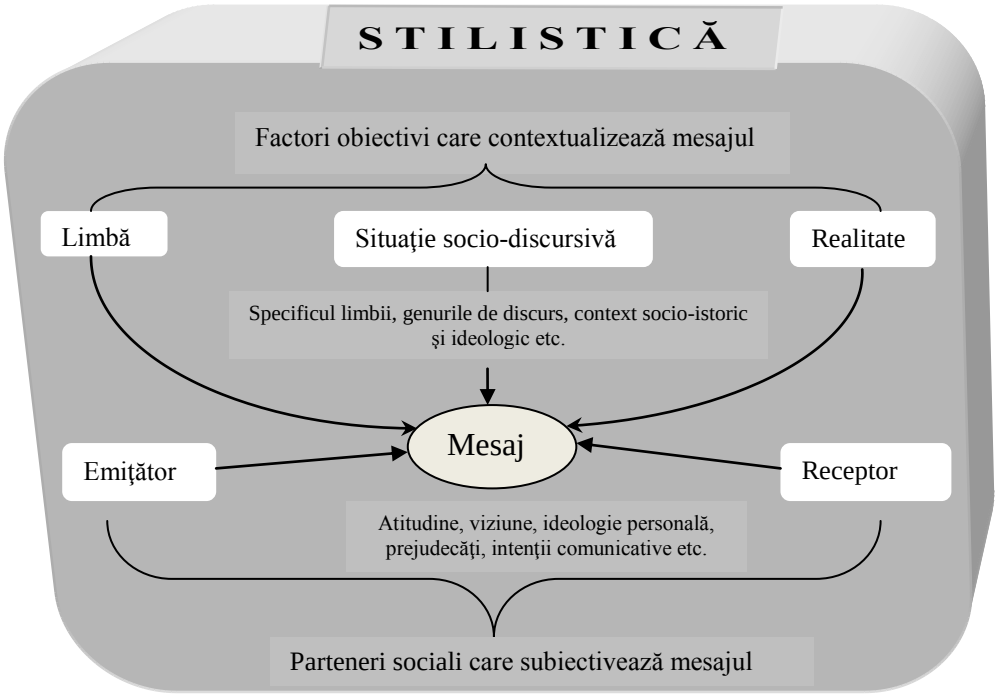

Fig. 3 Raportul limbă-societate
din perspectivă stilistică

După cum se observă în Figura de mai sus, stilistica are în vedere raportul limbă-societate pe două direcţii: o direcţie orizontală a subiectivării în interacţiunea socială dintre emiţător şi receptor, (dimensiunea stilistică a mesajului depinzînd, în acest caz de modul cum cei doi parteneri sociali se raportează la realitate, la limbă şi la ei înşişi), şi o direcţie verticală a contextualizării ca dinamică a constrîngerilor „obiective" care organizează mesajul şi, implicit, generează stilul. Ce ar trebui să reţinem din această discuţie este complexitatea viziunii stilistice a Profesorului Irimia, din perspectiva discuţiei despre raportul limbă-gîndire-societate.

III. Scriitură şi viziune

În ultima parte a postfeţei noastre ne vom interesa mai puţin de relaţia între lingvistică şi stilistică, pentru a face cîteva consideraţii generale despre „stilul" şi „viziunea" Profesorului Irimia, aşa cum pot fi ele deduse din analiza scriiturii sale, încercînd să demonstrăm coerenţa demersului ştiinţific. Analiza scriiturii se va concentra pe descoperirea şi interpretarea cîtorva elemente lexicale recurente în discursului Profesorului, în spatele cărora, credem noi, se ascunde o perspectivă originală asupra limbii şi a stilului.

Un prim element textual care ne atrage atenţia[32] este **sfera semantică a ontologicului**; discursul profesorului Irimia despre limbă sau despre stil trimite, implicit, spre un orizont al

[32] „Atragerea atenţiei" poate fi considerată un indiciu al valorii expresive a unui termen. Doi dintre cei mai importanţi stilisticieni (Leo Spitzer şi Michael Riffaterre), în ciuda diferenţelor de viziune, consideră că recunoaştem

Fiinţei. Este extrem de instructivă, din acest punct de vedere, punerea în dialog a *Structurii stilistice a limbii române*, apărută în 1986 şi a *Introducerii în stilistică*, apărută în 1999. Chiar dacă în ambele ediţii se păstrează aceeaşi scriitură abstractă, densă ca ideaţie şi deschidere de sensuri, cu structuri recurente care indică fixarea obiectului investigat într-un cadru de înţelegere coerent şi stabil, în textul din 1999 se observă o anumită terminologie care iese din sfera îngustă a stilisticii, deschizîndu-se spre filozofie.

Vom alege spre exemplificare modul în care este abordată stilistica limbajului oral în cele două variante. În *Structura stilistică a limbii române*, limbajul popular este descris astfel:

> „Instrument principal al culturii populare, prin esenţa ei, de natură orală şi colectivă, limbajul popular reprezintă componenta fundamentală a variantei orale a limbii naţionale. Cu o istorie foarte veche, limbajul popular şi-a dezvoltat un sistem de procedee şi mărci stilistice purtînd amprenta modalităţii orale de întrebuinţare a limbii române şi constituind primul nivel din organizarea sistemului stilistic al limbii, *nivelul stilistic al limbii naţionale*”[33].

În *Introducere în stilistică*, limbajul popular este plasat într-un context de viziune diferit:

> „Limba română originar, esenţial orală, definibilă în termenii lui W. Ong, prin *oralitate primară*, este reprezentată de *limbajul popular*, propriu comunităţii şi culturii rurale, adică **fiinţei româneşti deschisă către Fiinţa lumii şi intrată în raport direct cu Fiinţa lumii**.
>
> […] Constituent primar, sub aspect diacronic, al primului nivel din organizarea sistemului stilistic al limbii, limbajul popular reprezintă expresia *Eului naţional*, la acest nivel stilistic general.”[34]

După cum se observă, în textul din 1999, structura lingvistică este proiectată pe coordonate metafizice. Aceste coordonate metafizice sînt actualizate textual prin sintagme nominale de tip nume + determinant, sintagme extrem de numeroase în scrierile relativ recente ale Profesorului Irimia. Numai în *Introducere în stilistică* apar următoarele structuri binare: „Fiinţa românească”, „fiinţa socială”, „fiinţa culturală”, „Fiinţa lumii”, „Eul Naţional”, „Eul auctorial”, „Eul scriitorului”, „Eul naratorului” „Eul textului”, Eul colectiv/social, Eul individual, „Eu general-uman”, „Eu creator”, „Eu uman”, „Eu cosmic”. Prin intermediul lor, discursul şi viziunea Profesorului Irimia se deschid spre o problematică a condiţiei umane, depăşind mizele proiectului ştiinţific obiectiv-neutru.

O a doua serie de elemente textuale care ar defini „stilul Irimia” se actualizează în cîmpul semantic al **dinamismului relaţional**. Se integrează aici folosirea recurentă a termenilor „raport” (substantiv care apare de 325 de ori în *Cursul de lingvistică generală*), „relaţie” (substantiv care apare de 395 de ori în *Curs*…), „legătură” (123 de recurenţe în *Curs*…)[35].

Pe lîngă ele, importante mai mult prin implicaţiile de viziune decît prin frecvenţă, apar structurile lingvistice ale mişcării, care se referă la trecerea dintr-o stare într-alta, sau dintr-un nivel într-altul sau la interacţiunile diferitelor „realităţi”. Includem aici termeni precum „a transforma/transformare”, „a se deschide/deschidere”, „a se intersecta/intersectare”, „a întemeia,

---

valoare stilistică a unui fapt lingvistic prin efectul pe care îl are asupra receptorului. A se vedea, în acest sens articolul lui Leo Spitzer despre „Arta limbajului şi lingvistică”, unde vorbeşte despre metoda analizei stilistice (*Études de style*, précédé de *Leo Spitzer el la lecture stylistique* par Jean Starobinski, traduit de l’anglais et de l’allemand par Eliane Kaufholz, Alain Coulon, Michel Foucault, Paris, Gallimard, 1970, pp. 45-78) şi articolul lui Michael Riffaterre „Criterii pentru analiza stilului”, *op. cit.*, pp. 27-63. În ceea ce ne priveşte, apreciem mai mult perspectiva spitzeriană.

[33] *Structura stilistică a limbii române contemporane*, ed. cit., p. 28.

[34] *Introducere în stilistică*, ed. cit., pp. 80-81.

[35] Chiar dacă pentru *Introducere în stilistică* nu am realizat o numărătoare exactă, o privire de ansamblu asupra acestui text ne permite să afirmăm cu certitudine că substantivele „raport” şi „relaţie” sînt printre cele mai frecvente.

întemeiere” „a converti/convertire”, „a orienta/orientare”, „a comunica/comunicare”, „a desfăşura/desfăşurare” etc.

Dintre aceştia, cîteva substantive şi verbe s-au specializat, în discursul Profesorului Irimia, în planul relaţiei discursului lingvistic cu discursul literar. Astfel, atît în *Limbajul poetic eminescian* şi în *Cursul de lingvistică generală*, cît şi în *Introducere în stilistică*, transformarea semnului lingvistic în semn poetic este văzută ca o „convertire”, iar rezultatul acestei convertiri este „întemeierea” unui univers textual autonom:

> „Implicită în comunicarea lingvistică, funcţia poetică devine esenţială în procesul de **convertire** a comunicării lingvistice în comunicare estetică, cînd limba se constituie în instrument fundamental al artei literare.”; prin creaţia literară, limba iese din sistemul lingvistic spre a pătrunde în sistemul artelor; limba îşi **converteşte** funcţia de comunicare într-o funcţie poetică”. (*Curs…*)
>
> „Posibilitatea **convertirii** comunicării lingvistice în comunicare estetică îşi are originea în însăşi structura internă, binară a limbii”[36].
>
> În condiţiile **convertirii** comunicării lingvistice în comunicare artistică, zona reflexivităţii individuale impune textului caracter reflexiv”; „În stilul beletristic, stilul individual (…) reprezintă o concretizare distinctă, variabilă, în funcţie de *Eul Creator*, în procesul de **întemeiere** prin cuvînt a lumii semantice a textului” ; „semnul lingvistic devine artistic numai prin înscrierea lui într-un text care **întemeiază** un univers estetic.” (*Introducere*…).

Dacă primul cîmp semantic, acela al Fiinţei, reprezenta **conţinutul** de adîncime al viziunii stilistico-lingvistice a profesorului Irimia, cel de-al doilea desemnează **modalitatea** de articulare a acestui conţinut. Nu întîmplător sintagmele cu încărcătură ontologică sînt actualizate în termeni de relaţie[37]. Orizontul lingvistic-fiinţial, aşa cum este el conceput de către Profesorul Irimia, este deci un spaţiul al legăturii, al relaţiei, iar elementele analizate sînt situate într-un context tensional dinamic.

În fond, postfaţa noastră nu a făcut decît să suprindă cîteva dintre **relaţiile** care organizează gîndirea lingvistico-stilistică a Domniei Sale; după ce am discutat despre asemănările şi deosebirile dintre lingvistică, stilistică şi poetică, în prima parte, şi după ce am analizat modul diferit în care lingvistica şi stilistica valorizează raporturile constitutive ale limbii cu gîndirea şi societatea, în ceea de-a doua parte, în ultima parte a intervenţiei noastre, am delimitat, pe baza unor elemente de scriitură, două coordonate ale gîndirii Profesorului Irimia, dimensiunea ontologic-relaţională a consideraţiilor sale despre limbă şi stil. Prin toate acestea am dorit să arătăm modul în care cele două discipline se completează, într-un proiect ştiinţific coerent şi substanţial.

Ilie Moisuc

[36] Dumitru Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Editura Junimea, Iaşi, 1979, p. 9.

[37] Vezi mai sus, limbajul popular specific „fiinţei româneşti **deschisă către** Fiinţa lumii şi **intrată în raport** direct cu Fiinţa lumii”.